

10 Pozabljena polovica: vloga žensk pri upravljanju gozdov in gospodarjenju z njimi na Kozjanskem

Peter Kumer

10.1 Uvod

V Sloveniji, ki sodi med najbolj gozdnate države v Evropi, je skoraj polovica (49 %) lastnikov žensk (Medved in sod. 2010; Krč in sod. 2015). To je presenetljivo, saj gozdarstvo, ki ima v Sloveniji dolgo tradicijo, sodi med panoge, ki so izrazito v domeni moških. Na primer, v poklicni skupini gozdarji je bilo leta 2023 kar 95 % moških (SURS 2024). Povsod na globalnem severu velja, da je v gozdarstvu spolno določena delitev dela, ki krepi moško identiteto, utemeljeno na nevarnem, fizično zahtevnem in »umazanem« delu, kot sta sečnja lesa ali spravilo hlodovine (npr. Ager 2014; Lidestav in sod. 2019; Reed 2003). Različne sociološke raziskave tudi ugotavljajo, da bolj kot so dela povezana z zaslužkom ter so tržno usmerjena (kar gozdarstvo zagotovo je), bolj so v domeni moških. Prav tako spadajo med bolj moška dela tista, ki so povezana s stroji (na primer traktorji) in tehničnimi napravami (Destovnik 2002; Kovšca Gruden 2010; Črnčič 2016). Sistemi prenosa informacij, znanj in podpore na področju upravljanja gozdov in gospodarjenja z njimi so prilagojeni moškimi, čeprav bi lastnice potrebovale svojstven pristop (Kumer 2019).

Tudi pri dedovanju posesti so moški nasledniki v prednosti, kar omogoča, da pri menjavi generacij posest ostane v lasti istega rodu. Takšen način dedovanja je seveda diskriminatoren do ženskih naslednic in povzroča neenakost med spoloma. Danes so nasledniki povprečne slovenske kmetije (ki vključuje gozdne posesti) v večini še vedno moški (Pinterič in sod. 2006; Kerbler 2012).

Kljub omenjenemu pa je Slovenija po deležu lastnic v skupni lastniški strukturi gozda še vedno v samem evropskem vrhu. Med evropskimi državami, kjer je najvišji delež lastnic, so postsocialistične države, in ne na primer nordijske države, ki so znane po uveljavljanju enakosti spolov. Postsocialistične države so namreč po obdobju povojne nacionalizacije, ki je pogosto prekinila povezavo med lastnikom in zemljo, ob prehodu na tržno gospodarstvo v okviru denacionalizacije začele z vračanjem gozdnih posesti zasebnim lastnikom. Delež lastnic gozda se je v teh državah povečal predvsem zaradi enake dedne pravice (Follo in sod. 2016). Deloma pa je razlog v stihijem dedovanju (kjer se ni upoštevala moška linija dedičev), ki je bilo posledica zapuščanja podeželja (ter v evropskem merilu majhnih kmetij) v času povojne urbanizacije (Kumer 2019).

Gozdne posesti v Sloveniji, ki so v lasti žensk, se v povprečju pomembno razlikujejo od tistih, ki so v lasti moških. Ženske imajo v povprečju v lasti manjše posesti in s tem tudi skupno manj (38,4 %) gozdnih površin kot moški (Bogataj 2010; Medved in sod. 2010). Redkeje so edine lastnice svoje gozdne posesti – delež solastništva je pri ženskah višji kot pri moških (Kumer 2019). Med lastniki majhnih gozdnih posesti, ki imajo manj kot 5 ha gozda – takšnih je v Sloveniji 89 % – so ženske tiste, ki bivajo dlje od svojih posesti in imajo bolj razpršene posesti (večji delež nestičnih gozdnih parcel) kot moški (Kumer 2017).

Različne raziskave tudi ugotavljajo, da so lastnice v primerjavi z lastniki bolj usmerjene k varovanju okolja. Zaradi svoje tradicionalne vloge v družbi tudi bolj kot moški poudarjajo vlogo socialnih ekosistemskih storitev gozda in manj proizvodne ekosistemske storitve (Nordlund in Westin 2010; Karpinnen in Berghäll 2015; Bjärstig in Kvastegård 2016; Kumer 2017). Ob upoštevanju tega je razumljivo, da si ženske bolj kot moški prizadevajo za takšno gospodarjenje, ki gozda ne izkorišča čez meje njegove sposobnosti samodejne, naravne obnove (Lidestav 1998; Lidestav in Ekström 2000; Nordlund in Westin 2010; Ficko in Bončina 2013).

V raziskavah o lastnikih gozdov ne gre spregledati dejstva, da je delež žensk med respondenti običajno manjši kot pri splošni populaciji (npr. Ficko in Bončina 2013; Kumer 2017). V okviru anketiranja lastnikov majhnih gozdnih posesti (Kumer 2017) smo tudi ugotovili, da so v 4 % primerov na vprašalnik namesto žensk, ki so formalne lastnice, odgovorili moški.

V slovenskem prostoru manjka raziskav, ki bi se na celovit način posvetile izključno lastnicam gozda. Na Gozdarskem inštitutu Slovenije je med letoma 2020 in 2022 potekal projekt v okviru programa Interreg Podonavje z naslovom Fem4Forest (Krajnc in sod. 2022), ki se je posvečal vlogi žensk v gozdarstvu v Podonavju, vendar so raziskave, izhajajoče iz projekta, temeljile izključno na kvantitativnih raziskovalnih pristopih, zaradi česar manjka dovolj poglobljenih ugotovitev o ženskah in njihovih vezeh z gozdom. Namen raziskave, predstavljene v pričujočem poglavju, je zato preseči pozitivistični pristop na področju slovenskih raziskav o lastništvu gozda in s pomočjo kvalitativnega pristopa preučiti lastnice gozda ter njihove oblike upravljanja in gospodarjenja. Predstavljena raziskava se, tako kot drugi prispevki v tej monografiji, osredotoča na regijo Kozjansko, vendar je del širše, več let potekajoče raziskave o lastnicah gozdov v Sloveniji.

10.2 Metode

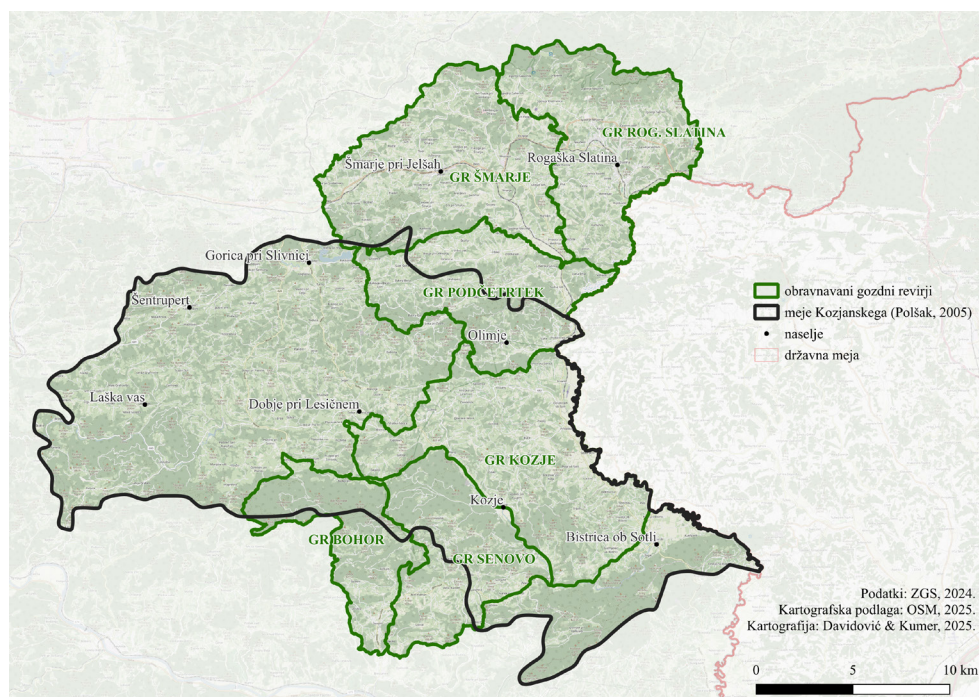
Raziskava temelji na poglobljenih polstrukturiranih intervjujih, ki so bili opravljeni na območju Kozjanskega med 17. decembrom 2024 in 8. januarjem 2025 z lastnicami tamkajšnjih gozdov. V delu pogosto uporabljamo termina gospodarjenje in upravljanje, zato ju moramo na tem mestu opredeliti. V slovenski strokovni literaturi se pojma »upravljanje gozdov« (v angl. *forest governance*) in »gospodarjenje z gozdovi« (v angl. *forest management*) pogosto enačita, kar prinaša nekaj zmede pri razumevanju besedil. V tej raziskavi upravljanje pomeni načrtovanje, odločanje, usklajevanje interesov s solastniki, sosednjimi lastniki in drugimi deležniki, upoštevanje nasvetov revirnih gozdarjev, sodelovanje z izvajalci gozdnih del ter redno spremljanje stanja gozda.

Gospodarjenje pa se nanaša na operativno in tehnično izvajanje del v gozdu. V nadaljevanju so podrobneje opisane metode raziskave.

10.2.1 Območje preučevanja

Pri preučevanju lastnic gozdov v tej raziskavi smo se osredotočili na območje zahodnega Kozjanskega. Ime Kozjansko naj bi nastalo šele po drugi svetovni vojni, pretežno zaradi politično-zgodovinskih razlogov (Vurunić 2013), zaradi česar so danes meje nejasne oziroma predmet različnih interpretacij. Največkrat se za Kozjansko šteje gravitacijsko območje Kozjega, kot meje pa dolina Bistrice (oziroma skrajni obronki Posavskega hribovja) na zahodu ter reka Sotla (oziroma državna meja) na vzhodu; na severu ga obroblija kraj, kot so Šmarje pri Jelšah, Šentjur in Celje, na jugu pa Krško in Brežice. Za potrebe te raziskave je natančna zamejitev Kozjanskega manj pomembna, za prikaz območja na karti pa smo se navezali na obseg, kot ga je določil Polšak (2006). Območje Kozjanskega pokrivata dve območni enoti (OE) Zavoda za gozdove (ZGS), ki opravlja javno gozdarsko službo. To sta OE Brežice in OE Celje. Dejstvo, da sta administrativna sedeža OE v Brežicah in Celju, je pomembno vplivalo na postopek pridobivanja intervjuvank v posameznih gozdarskih revirjih (GR), kar je opisano v nadaljevanju. Gozdnoupravna razdrobljenost območja se kaže tudi v uvrščenosti gozdnih revirjev (najnižje organizacijske enote) v različne krajevne enote (KE). Gozdnogospodarske enote (GGE), za katere se pripravlja desetletni gozdnogospodarski načrt (GGN), ne sovpadajo z revirji. Tako se je denimo pri upravljanju revirja Senovo treba ravnati kar po treh gozdnogospodarskih načrtih: Bohor, Senovo in Pišece.

Slika 10.1: Karta obravnavanih gozdnih revirjev na območju Kozjanskega.

Preglednica 10.1: Uvrstitev gozdnih revirjev, obravnavanih v naši raziskavi, v ustrezne OE in KE

Območna enota (OE)	Krajevna enota (KE)	Gozdni revir (GR)
Brežice	Brežice	Senovo
Brežice	Brežice	Bohor
Celje	Rogaška Slatina	Šmarje
Celje	Rogaška Slatina	Rogaška Slatina
Celje	Rogaška Slatina	Podčetrtek
Celje	Rogaška Slatina	Kozje

Za zasebne gozdove na Kozjanskem je značilno, da so tradicionalno pripadali kmečkim domačijam, gospodarjenje v njih s prodajo drv ali hlodovine pa je omogočalo dodaten zaslužek osnovni kmetijski dejavnosti. Te domačije se do danes niso povsod ohranile, vse pogostejše so zapuščene, ali pa so sekundarna bivališča lastnikov, ki živijo v mestih. Na območju so prebivalci navezani na pridobivanje tudi drugih gozdnih proizvodov. Prevladuje nabiranje kostanja in gob. Rekreativna in turizem v gozdovih sta čedalje bolj prisotna, zaradi česar prihaja do obremenitev in konfliktov z lastniki. Danes prevladujejo tudi v slovenskem merilu majhne posesti, ki v severnem delu v povprečju obsegajo od 1,5 do 3,0 ha, v južnem delu pa od 0,5 do 1 ha (Kumer 2017), vendar je manj solastništva (po oceni revirnih gozdarjev približno 40 %), pa tudi posesti so manj razpršene, kar olajša upravljanje in gospodarjenje. Aktivne kmetije imajo danes praviloma večje gozdne posesti od tistih, kjer so nekmečki lastniki. Na tradicionalnih kmetijah je ostalo znanje o gospodarjenju. Večinoma v svojih »hostah« prebiralno, malopovršinsko gospodarijo. Večji izziv gospodarjenju predstavljajo strmi predeli in ozke parcele. Na območju proti Savi so gozdovi bolj urbani, več je majhnih parcel in več neaktivnih lastnikov, zaradi česar so posesti bolj »ranljive«. Lastniki gozdov še vedno večino del v gozdu opravijo sami. Na aktivno gospodarjenje najbolj vpliva velikost gozda, saj pri manjših posestih lastniki nimajo volje, znanja in opreme za delo v gozdu. Za izvajanje del najpogostejše najamejo manjše lokalne izvajalce, ki so dobro usposobljeni in opremljeni lastniki gozdov ter prek strojnih krožkov, dopolnilne dejavnosti, manjših podjetij ali v okviru sive ekonomije opravljajo dela v gozdovih drugih lastnikov.

Slika 10.2: Del intervjujev je potekal na Vetrniku, razloženem naselju, obdanem z gozdom, ki leži na pobočjih in slemenih Bohorja. (Foto: Peter Kumer)

10.2.2 Vzorec lastnic

Zaradi osredotočenosti raziskave na populacijo lastnic gozdov se je kot najprimernejši izkazal kvalitativni raziskovalni pristop. Kvantitativni pristop, na primer v okviru anketiranja (nekaj primerov so navedli Tiran in sod. 2019), bi bil neuspešen, saj bi bilo zelo težko zagotoviti verjetnostni vzorec in nepristranskost. Ker gre za težje dostopno populacijo (doseči je bilo treba ženske, ki so lastnice ali solastnice gozda na Kozjanskem), smo uporabili metodo vzorčenja, kjer je mogoče rekrutirati udeležence prek ustanov, ki jih ti pogosto obiskujejo ali uporabljajo (v angl. *venue-based sampling*). V našem primeru je bila ta ustanova ZGS.

Ključni člen pri pridobivanju lastnic gozdov za sodelovanje v raziskavi je predstavljala revirna gozdarka oziroma revirni gozdar. Brez revirnih gozdarjev bi bila pot do lastnic otežena, še posebej, ker smo omejeni na eno regijo – Kozjansko, in ne na celotno Slovenijo. Za primer navedimo raziskavo Kumra (2017), kjer je preučeval obnašanje lastnikov gozdov. V njej je bilo veliko naporov usmerjenih v pošiljanje prošenj za sodelovanje pri intervjujih po običajni pošti. Kontakte (poštne naslove, ne pa tudi drugih kontaktov, kot sta telefonska številka in e-pošta) je pridobil iz indeksa lastnikov gozdov, ki je zaradi varstva osebnih podatkov dostopen skoraj izključno gozdarskim službam in zgolj v omejenem obsegu tudi raziskovalcem. Indeks zaradi različnih razlogov (podrobneje opisanih v Kumer 2017) vsebuje številne napake, tako da se je veliko pošte vrnilo kot nedostavljene. Odziv je bil slab – po telefonu, e-pošti ali običajni pošti se je, kljub opomniku (o vlogi opomnika so razpravljali Dillman in sod. 2014), odzvalo le okoli 5 % lastnic ali lastnikov, ki so bili pripravljeni sodelovati pri intervjujih.

Revirna gozdarka oziroma gozdar kot ključni kontakt v tej raziskavi ima osrednjo vlogo v javni gozdarski službi. Poleg administrativnega dela v pisarni osrednjo zadolžitev predstavlja periodičen obisk posesti in njihovih lastnikov. Skrbi za to, da se zakonodaja uresničuje na terenu, kar v praksi pomeni predvsem tesno sodelovanje z lastniki v svojem revirju. Revirni gozdar je tudi predstavnik javne gozdarske službe (ZGS), ki ima največ stikov z lastniki ter je zaradi pogostih srečevanj in sestankov sposoben ustvariti zaupljiv odnos z lastniki. V komunikacijo z lastniki je treba vložiti veliko časa in napora, da se pridobi njihovo zaupanje. Zaradi že vzpostavljenega predhodnega zaupanja so bili intervjuji s tistimi lastniki, ki jih je revirni gozdar predhodno seznanil z raziskavo in jih prosil za sodelovanje, bolj sproščeni ter informativni (v primerjavi s tistimi, kjer predhodne seznaitve z raziskavo s strani revirnih gozdarjev ni bilo). Ker je javna gozdarska služba strogo hierarhično organizirana (vodja OE je nadrejen vodji KE, ta pa revirnim gozdarjem), je bilo treba prošnjo s soglasji za sodelovanje v raziskavi najprej nasloviti na vodjo območne enote, in šele po njihovi odobritvi je sledila napotitev neposredno na revirne gozdarke in gozdarje ali (v nekaterih primerih) na vodje KE, ki pokrivajo Kozjansko.

Ker pričujoča raziskava temelji na kvalitativnem pristopu k zbiranju in analizi podatkov, je bilo končno število intervjuvank odvisno od doseganja »nasičenosti znanja« (Bertaux 1981, 37). Bertaux pojasnjuje, da raziskovalec v prvih intervjujih pogosto odkrije številne nove vpoglede, medtem ko pri približno štirinajstem intervjuju ugotovi, da se začnejo vzorci v izkušnjah intervjuvank ponavljati. Nadaljnji intervjuji nato le še potrjujejo že pridobljena spoznanja.

Intervjuvane lastnice so aktivne bodisi v upravljanju ali gospodarjenju – raziskava zaradi zgoraj opisanega postopka pridobivanja intervjuvank ne zajema neaktivnih

(tako imenovanih odsotnih) lastnikov, ki z gozdno posestjo nimajo stika. Odsotnost poseganja v gozdno posest za gozdni ekosistem ni nujno slaba (Kumer 2019), kljub temu pa je ena od slabosti odsotnega lastništva možnost, da takšne posesti postanejo »ranljive«, podvržene predatorskemu odnosu izvajalcev sečnje.

Vprašanje »ranljivih« gozdnih posesti se je pojavilo, ko je eden od revirnih gozdarjev v okviru naše raziskave omenil »plenilsko« prakso nekaterih izvajalcev sečnje, ki skušajo pridobiti soglasje odsotnih lastnikov za obsežno sečnjo na njihovih parcelah. Lastnike tudi združujejo, če gre za sosednje parcele, da pridobijo večjo zaključeno površino za izvedbo del. Ti lastniki pogosto niso vpeti v upravljanje svojih gozdov ali celo prej niso vedeli, da so lastniki (Kumer in Štrumbelj 2017). Izvajalci tam izvajajo prekomerno sečnjo, saj lastniki nimajo znanja o gozdu ali interesa po upravljanju. Takšna sečnja, v želji po dobičku, pogosto presega zakonodajne omejitve in vključuje črno sečnjo, kar ogroža trajnostno upravljanje ter izpostavlja potrebo po boljšem nadzoru in ozaveščanju »odsotnih« lastnikov.

Preglednica 10.2: Seznam intervjuvanih lastnic in osnovne značilnosti njihovih gozdnih posesti.

Id	Lastnica/ (solastnik/ca)	Lokacija gozdne posesti	Revir	Starost	Velikost gozdne posesti (ha)	Datum intervjuja
001	♀	Vetrnik	Senovo	55	9	17. 12. 2024
002	♀/♂	Vetrnik	Senovo	70	19	17. 12. 2024
003	♀	Vetrnik	Senovo	42	9	17. 12. 2024
004	♀	Kozje	Senovo	63	2,5	17. 12. 2024
005	♀/♂	Golobinjek pri Planini	Bohor	60	50	17. 12. 2024
006	♀	Vetrnik in Gorjane	Senovo	65	65	6. 1. 2025
007	♀/♀	Kozje	Senovo	65	3	7. 1. 2025
008	♀/♂	Vetrnik	Senovo	42	4	7. 1. 2025
009	♀	Vetrnik	Senovo	66	4,6	7. 1. 2025
010	♀	Podčetrtek	Podčetrtek	35	2	8. 1. 2025
011	♀	Rogatec	Podčetrtek	49	5	8. 1. 2025
012	♀/♀	Kristan vrh	Šmarje	74	4	8. 1. 2025
013	♀	Podčetrtek	Kozje	50	5	8. 1. 2025
014	♀	Rogaška Slatina	Rogaška Slatina	68	0,5	8. 1. 2025

10.2.3 Poglobljeni polstrukturirani intervjuji

Osrednja metoda, ki smo jo uporabili za pridobivanje podatkov na terenu, je poglobljeni polstrukturirani intervju. Ta metoda je v anglo-ameriški geografiji zelo pogosta, v slovenski geografiji pa redko zastopana, saj je še vedno izrazito pozitivistično usmerjena. V geografskih raziskavah v zadnjih 20 letih se je delež uporabljenih kvalitativnih metod v družbeni (humani) geografiji sicer povečal, vendar predvsem v okviru magistrskih nalog. Pozitivistični pristop v geografiji, značilen za kvantitativne metode, se izkazuje kot omejen pri raziskovanju kompleksnih družbenih pojavov,

kjer je ključna interakcija med naravo in družbo. To velja tudi za preučevanje lastnic gozdov, kjer je kvalitativni pristop primernejši za razumevanje subjektivnih izkušenj, socialnih dinamik in težje dostopnih populacij. Slovenska geografija se je po drugi svetovni vojni sicer oddaljila od strogo pozitivističnega pristopa (Plut 1982), vendar nekatere metode in prakse, kot je osredotočenost na empirične podatke, ostajajo prisotne (Gosar 2021).

V poglobljenem polstrukturiranem intervjuju raziskovalec vzpostavi zaupanje in spoštljiv odnos z udeležencem, kar terja več časa in napora. Poudarek je na kakovosti odnosa, ki ga raziskovalec vzpostavi pred intervjujem, in več časa, ki ga nameni temu. Naloga raziskovalca pri takem intervjuju temelji na iskreni komunikaciji. Začetno zaupanje so v našem primeru vzpostavili revirni gozdarji. Ob prihodu na intervju pa se je vzpostavljanje zaupanja med raziskovalcem in intervjuvankami izkazalo za zahtevno nalogo, saj je intervju predvideval tudi nekaj osebnih vprašanj (podrobneje opisano v nadaljevanju), zato je najprej potekal pogovor brez snemanja in se ob privolitvi sogovornice nadaljeval s snemanjem. Posnetke so zato delno nadomestili terenski zapiski.

V začetku so bili načrtovani sprehajalni intervjuji (Evans in Jones 2011), ki prispevajo h generiranju takšnih podatkov, ki so v večji meri vezani na gozdno posest, vendar smo se na terenskih obiskih morali prilagoditi željam, potrebam in možnostim intervjuvank. Nekaj intervjuvank tudi ne biva blizu svojih posesti. V obliki sprehajalnih intervjujev je bila zato izvedena približno polovica intervjujev, druga polovica pa prek telefonskega pogovora ali video zveze. Pri tem velja omeniti, da so intervjuji na terenu dosegli večjo globino kot tisti na daljavo. Vsi intervjuji so potekali ob predhodni seznanitvi s pomočjo revirnih gozdarjev, ki so intervjuvankam vnaprej posredovali okvirna vprašanja.

Slika 10.3: Sprehod z intervjujem, ki je bil opravljen z nekaterimi lastnicami. (Foto: Peter Kumer)

Opomba: Opravili smo ga na njihovi gozdni posesti. Pot so si same izbrale in se s hojo v gozdu tudi hitreje sprostile. Ta metoda je spodbudila razmišljanje lastnic o njihovi povezanosti z gozdom.

Intervjuji so bili polstrukturirani, torej je bil nabor vprašanj vnaprej pripravljen, vendar je postopek dovoljeval podvprašanja ali naključno odgovarjanje glede na tok misli. V prvem sklopu smo z vprašanji ugotavljali aktivnosti lastnic v gozdu, pomen gozda in pogostost obiska gozda. V nadaljevanju smo spraševali po obliki gospodarjenja, torej s kom lastnice izvajajo dela, kakšna dela izvajajo in kdo sprejema odločitve glede gospodarjenja. Zanimala sta nas koriščenje gozdnih dobrin in pomen proizvodne funkcije. Ugotavljali smo tudi zemljiškoposestne značilnosti (način pridobitve posesti, dedovanje, velikost in razdrobljenost posesti). V zadnjem delu smo pogovor usmerili na to, kako družba obravnava ženske kot lastnice gozdov.

10.2.4 Analiza intervjujev in poročanje

Vsi podatki, bodisi zvočni posnetki ali terenski zapiski, so bili transkribirani ter dalje obdelani v programskem okolju ATLAS.ti, kjer smo jih tematsko analizirali. Uporabili smo kombinacijo izjav intervjuvank in opisov spoznanj po pogovorih z njimi (na podlagi terenskih zapiskov). Pri poročanju smo pristopu, kjer raziskovalci namesto neposrednega citiranja intervjuvancev usmerijo pozornost na širši kontekst in proces, v katerem so intervjuji potekali. To vodi v bolj poglobljeno razumevanje izkušenj intervjuvancev.

10.3 Rezultati

10.3.1 Vloga in pomen gozda

Skladno s številnimi ekosistemskimi storitvami oziroma funkcijami, ki jih opravlja gozd (Simončič in Bončina 2014) – funkcije gozda podrobneje opredeljuje tudi Zakon o gozdovih (1993) – nas je zanimalo, kaj gozd predstavlja intervjuvanim lastnicam. Pregled drugih študij je pokazal, da ženske dajejo prednost okoljskim funkcijam, kar se je deloma pokazalo tudi pri naših intervjujih. Lastnica 009 recimo vidi gozd kot oazo sprostitve, kjer je prostor sožitja z naravo in se je lepo sprehajati. Lastnica 002 je pripovedovala o osebnem zadovoljstvu, ki ji ga predstavlja negovan gozd: *»Gozd mi veliko pomeni, če lepo ravnaš z njim, da vzameš slabo ven in lepo pustiš noter in še kaj posadiš. Če pozimi sneg upogne macesen ali smreko, ga mož priveže in poravna. Tako se mu smili, da ga ne požaga. V gozdu se tudi sprehajam, gobarim, pogledam kakšno drevo, kaj bo iz tega in onega zrastle«*.

Pogosteje pa so intervjuvane lastnice na vprašanje, kaj jim pomeni gozd, izpostavljale proizvodne funkcije, kar je v nasprotju z ugotovitvami prejšnjih študij. Lastnici 008 in 012 v gozdu vidita predvsem številne dobrine, ki jima pomenijo finančno varnost (*»Je vir zaslužka, če je kriza in se rabi kaj več denarja«*, lastnica 008) ali vir energentov – drv (*»Gozd mi pomeni strašno veliko, ker mi daje toploto«*, lastnica 012). Lastnica 011 je govorila o finančni neodvisnosti: *»Gozd nam nekaj da, da lahko greš na svoje. Je pozitivno, da imaš svoj gozd in svoja drevesa«*.

Podobno je lastnica 009 izpostavila, da gozd omogoča tudi zaslužek: *»Gozd je oaza sprostitve, sožitja z naravo, možnost za sprehode, nabiranje, tudi druženje. Tudi gospodarski vidik obstaja, določeno količino gozda smo v dobrih 20 letih skrčili«*.

Izpostavljeni gospodarski vidiki gozda (ki vključuje vir zaslužka in energentov ter finančno varnost) delno odstopajo od prejšnjih študij, ki so ženskam pripisovale

predvsem poudarjanje okoljskih funkcij. Treba pa poudariti, da so bile v analizo vključene predvsem angažirane lastnice oziroma solastnice gozdov, kar lahko pojasni večji delež odgovorov, ki izpostavljajo gospodarski vidik; zato je mogoče sklepati, da struktura vzorca vpliva na poudarke v zaznavah funkcij gozda.

10.3.2 Razlogi za posege v gozdno posest

Primeri iz intervjujev razkrivajo, da posegi v gozd pogosto sovpadajo z osebnimi in družinskimi ekonomskimi prioritetami. Intervjuvanke so izpostavile različne razloge za poseganje v gozdno posest, pri čemer izstopata finančni motiv in ekonomska varnost, podrejeno temu motivu pa je ohranjanje gozda.

Lastnice gozd dojemajo kot pomemben vir za zagotavljanje finančne stabilnosti, pri čemer pogosto smatrajo gozd za »banko« ali »varčevalni račun«. V gozdu lastnice 009 s 4,6 ha izvajajo dela vsakih deset let in od naslednjega poseka računajo na nekaj tisoč evrov dobička. Pri tem nekateri lastniki sledijo zakonodaji in malopovršinskemu prebiralnemu načinu sečnje, drugi pa zaradi finančnih ali praktičnih razlogov pogosto izvajajo prekomerne posege. Eden od revirnih gozdarjev je opozoril na pomen načelnosti pri določanju dovoljenih posegov: *»Razumem, zakaj bi želeli kdaj malo večji poseg, ampak moraš biti kar načelen in jasen pri tem, kaj dovoliti ali ne.«*

Upravljanje in gospodarjenje z namenom ohraniti ravnovesje v ekosistemu ter preprečevati bolezni, kot so lubadarji, je pomemben, vendar ne edini motiv. To je mogoče razbrati iz izjave lastnice 006, ki pravi: *»Jaz ne dovolim sečnjo zaradi denarja, ampak v prvi vrsti zato, da je gozd dobro negovan. Gozd je zame zeleno zlato, ki ti lahko, če z njim pravilno gospodariš, nekaj vrača v denarju, ampak s tem tudi naravi nekaj vračaš. Posredno gozd postane »banka«, če znaš z njim dobro upravljati.«*

Lastnica 004 v gozdu najde prostor za sprostitev in povezanost z naravo. Sprehod čez »hosto« ji ponuja priložnost za uživanje v detajlih, kot so šmarnice in ciklame, ob tem pa rada opazuje srne, ki se približajo hiši. Gozd je zanj vedno pomenil predvsem domačo rabo: *»Mi nikoli nismo prodajali drva, imeli smo jih samo za doma. Pri nas bodo otroci vedno kurili na drva.«* Pri gospodarjenju zavrača intenzivne posege: *»Nekateri posekajo, jaz pa nisem za to, da bi delala golosek.«* Gozd vidi tudi kot zalogo za hude čase in upa, da bodo otroci ali vnuki nadaljevali njeno delo: *»Mogoče bodo vnuki gozpodarili z gozdom, če bi bili več doma.«*

Rezultati kažejo, da posegi v gozdno posest odražajo preplet ekonomskih potreb, osebnih vrednot in odgovornosti do narave, vendar je gospodarski motiv še vedno prevladujoč.

10.3.3 Način pridobitve posesti

Gozdne posesti, ki jih preučujemo v tej raziskavi, so večinoma del še aktivnih ali nekdanjih družinskih kmetij, ki jih je podedoval sin gospodarja. Pogosto ženske nasledijo družinsko kmetijo samo v primerih, ko ni moškega naslednika, ali v izrednih primerih (na primer smrt soproga), zelo redko pa je načrtovano, da bo naslednica ženska. To sliko dopolnjuje tudi podatek, da je bilo leta 2016 v Sloveniji med nosilci kmetij samo 20 % žensk, medtem ko je evropsko povprečje 28 %.

V naši raziskavi je večina intervjuvanih lastnic gozdne posesti pridobila z dedovanjem kmetijskega gospodarstva. Večinoma niso pričakovale, da bodo postale lastnice. Najpogostejše so postale lastnice kot edine dedinje po smrti moškega lastnika, kot na primer lastnica 012, ki je po smrti moža skupaj s hčerjo podedovala polovico posesti. Podobno je lastnica 006 skupaj s sestro podedovala gozdove po teti, pri čemer so njej pripadli gozdovi na Kozjanskem.

Več je primerov, ko je intervjuvanke lastništvo nepričakovano »doletelo«. Lastnica 001 je podedovala kot najmlajša izmed sedmih otrok, ker starejši bratje niso želeli prevzeti kmetije: *»Eden od bratov, ki mu je bilo namenjeno, da prevzame kmetijo, se je odločil, da ne bo ostal doma. Tako da je bila kmetija nekaj časa samo pod nadzorstvom mame. Jaz sem se vrnila z dela v Nemčiji, čeprav se nisem videla tukaj, in prevzela posest.«*

Podobno je lastnica 011 kot najmlajša prevzela celotno kmetijo, v tem sklopu je bil tudi gozd. Med otroki je kot najmlajša ostala doma, preostali so že vsi šli na svoje. Takole: *»Nisem si za to preveč prizadevala, le takšna situacija je bila.«*

V redkih primerih so posest dedovale ženske zaradi izkazanega interesa po lastništvu. Lastnici 003, ki je večša fizičnega kmečkega in gozdarskega dela, je kmetijo zaupal še živeči oče, čeprav je le ena od štirih otrok: *»En brat je invalid, ki bi sicer ostal doma. Sestra se je poročila drugam. Drugi brat bi bil tu in hkrati ne bi bil. Jaz sem jih izplačala. Ne pridejo na obisk, saj so jezni, da sem jaz prevzela kmetijo.«*

Kadar je ženska postala lastnica zaradi nakupa posesti, gre, tako kot pri lastnici 005, v večini primerov za solastništvo z moškim: *»Pri nekaterih gozdovih sem samo jaz lastnica, pri nekaterih pa pol-pol. Nekaj več imam jaz kot mož. Midva ko sva se poročila, je bilo dobrih 10 ha gozda, potem smo pa še dokupovali.«*

10.3.4 Vloga spola pri gospodarjenju z gozdom

Čeprav so predmet raziskave ženske v vlogi lastnic gozda, smo v raziskavi ugotovili, da imajo moški pri upravljanju in gospodarjenju dominantnejšo vlogo. Kar nekaj intervjujev je bilo takšnih, kjer so želeli odgovarjati tudi moški, čeprav smo vnaprej pojasnili, da so vprašanja namenjena samo ženskam. Raziskava je pokazala, da pravno lastništvo ženskam še ne daje moči za samostojno odločanje o upravljanju in gospodarjenju. Lastnice so pogosto poročale, da je gospodarjenje domena obeh partnerjev. Intervjuvanka 005 je solatnica, in čeprav poprime za marsikatero fizično delo, ima glavno besedo mož: *»Mož je ves čas v gozdu in gre v gozd, da se sprosti. V gozdu je tudi kot lovec ali gobar. On ima boljši pregled nad dogajanjem v gozdu kot jaz. Pove, kaj bo v njem treba narediti, in bo tudi sam poklical logarja. V glavnem je mož tisti, ki odloča. Jaz pa imam čez pisanje računov ali pa ko dobiva papirje od logarja. Logar gre na štempljanje sam z možem.«*

Intervjuvanka 002, solastnica gozda, je povedala, da težja fizična dela opravi mož, ona pa mu pomaga: *»Jaz znam delati s traktorjem, samo da bi ven vlekla, to pa ne. Vsekakor mora to delo opraviti moški – mož, sin, brat ali sosed. Brat in sosed sta delala pri gozdni službi in imata izkušnje.«*

Tudi lastnica 004 meni podobno: *»Jaz opravi delo, ki so bolj primerna za ženske, kot je na primer zlaganje na kup, ostalo pa naredi mož.«*

Tudi intervjuvanka 011, ki je edina lastnica, pravi, da je sicer večša ročnih del v gozdu, toda »...mož je v gozdu bolj aktiven. Ampak tudi jaz sprejemam kakšne odločitve, pri finančnih zadevah pa se odločava skupaj«.

Tudi lastnica 003, ki je brez partnerja, o gozdu ne odloča sama (*»Delava skupaj z očetom. Jaz sem prevzela kmetijo, oče pa mi pomaga. On brez mene ne more, jaz brez njega ne.«*), čeprav o delu v gozdu pravi naslednje: *»Tudi moški se bojijo motorke, mene pa ni sram nobenega dela prijeti. Sprašujejo me tudi po nasvetih, kako podirati drevo. Rečem: vedno moraš gledati, kam drevo gleda.«*

Kljub formalnemu lastništvu žensk v praksi prevladujejo moški pri ključnih odločitvah o upravljanju gozdov in gospodarjenju z njimi. To kaže na globoko zakoreninjene družbene vloge, kjer so fizična dela in strateško odločanje pogosto pripisana moškim, medtem ko so ženske bolj vključene v podporne naloge.

10.3.5 Izkušnje lastnic v gozdarstvu

Na vprašanje, ali se kot ženske v gozdarstvu, kjer prevladujejo moški, počutijo zapostavljene oziroma drugače obravnavane, so vse odgovorile, da tega ne zaznavajo. Toda podrobnejša analiza njihovih odgovorov je razkrila, da vseeno v gozdarstvu niso enakopravne moškim. Intervjuvanka 006, ki je podedovala 60 ha gozda, ogled gozda opravlja skupaj z možem, dela v gozdu pa sta zaupala lokalnemu izvajalcu del: *»Kolikokrat greva v gozd? /se obrne k soprogu/ Kadar ni sečnje, greva enkrat na mesec. Ko je sečnja, pa greva tudi dvakrat na teden. Ko začnejo s sečnjo, greva pogledat, in ko odvažajo, greva tudi pogledat. Pokličeva, da naju podučijo, kako so sortirali debla po vrednosti«.*

Tudi lastnici 009 in 011 nimata odločujoče vloge pri upravljanju: *»Ženske mogoče res nismo tako močne za ta opravila kot moški, ampak kar se tiče vsega drugega, pa smo tam nekje enakovredne. Na odčitavanje z revirnim gozdarjem pa gre mož«* (lastnica 011), druga pa izpostavlja *»Ne čutim, da sem zapostavljena. Mož je vedno prisoten, ko se je treba dogovarjat za posek. Ampak me upoštevajo, ko želim izraziti svoje mnenje«* (lastnica 009).

Lastnice so tudi pogosto poročale, da se za nasvet obrnejo na revirne gozdarje. To, da se ženske veliko bolj zanašajo na nasvete revirnih gozdarjev kot lastniki, smo ugotovili že v predhodni študiji (Kumer 2017): *»Če se kakšna stvar ne ve, se vpraša. Moški delajo težja dela. Jaz zaupam revirnemu gozdarju, ki označi, kar je za posek«* (lastnica 013). Podobno meni tudi druga lastnica: *»Revirni gozdar mi svetuje, korekten je in dober«* (lastnica 014).

10.3.6 Načrti glede dedovanja posesti

Lastnice bolj enakopravno razmišljajo o svojih naslednikih, kjer ni ključno, da bo dedič moški: *»Bolj sin, ker hčera je itak v Ljubljani«* (lastnica 011), ter podobno tudi naslednja: *»To je tako majhen gozd, mogoče za drva doma. Naslednica bo pa hčerka«* (lastnica 014). Včasih tudi ni povsem jasno glede prevzeme in ostaja bolj upanje, da bo eden od otrok prevzemnik: *»Imamo tri otroke, eden bo prevzemnik. Kdor bo prevzel, bo prevzel vse, saj imamo zaščiten kmetijo«* (lastnica 008).

Ena od težav družinskih kmetij v Sloveniji je visoka starost gospodarjev zaradi nepripravljenosti predaje gospodarstva mladim prevzemnikom. Javne institucije si s številnimi ukrepi (na primer subvencijami) prizadevajo povečati delež mladih prevzemnikov. Problem pozne predaje posesti je pokazala tudi naša analiza. Le ena od intervjuvank je družinsko kmetijo z gozdom prevzela tako, da ji jo je predal še živeči oče. Starejše intervjuvanke o naslednikih gozdnih posesti govorijo kot o tistih, ki bodo prevzemniki šele po njihovi smrti. To pogosto prikrajša eno generacijo do lastništva, saj so si otroci lastnika življenje in kariero lahko že ustvarili zunaj posesti: »Trenutno sem sama, računam na vnuke, hčere pa so v službi. Kmetija je zaščitena, tako da bomo imeli enega naslednika« (lastnica 012). Druga pa: »Ne veva, kdo bo prevzel. Midva imava dve hčerki, mož ima še sina, vsi so zelo vpeti v delo, pridejo sicer na obisk. Eden naj bi prevzel in skrbel za njega. Po moje bova bolj računala na to, da bo nekdo od vnukov izrazil željo. Vrednost naravnih habitatov narašča, vsaj nekaj vnukov je zelo povezanih z naravo, zdaj so stari do deset let, ampak v roku desetih let bo to zanje postalo aktualno« (lastnica 009).

Vsekakor pa je problem tudi v nepripravljenosti urbanih prebivalcev na fizično delo v okviru kmetijskega gospodarstva, kot opozarja lastnica 007: »Nimamo nobenega pravega naslednika. Imam hčero in sina, ampak imajo vsi takšne službe, da ne morejo hodit dol. Kot otroci so veliko hodili. Od hčere mož ima pri njegovih gozd, ki je bližje domačiji, in tja hodijo. Zdaj so drugačne službe, nam ni šlo samo za denar, nam je šlo, da si veliko v naravi, da si delal. Danes vsi pravijo, da se delo v gozdu ne splača. Marsikdo od kmetov bo pustil kmetijo, ker se jim ne splača.«

10.4 Diskusija in zaključek

Povečanje deleža žensk kot lastnic gozdov v Sloveniji odraža kompleksne zgodovinske, družbene in ekonomske procese v zadnjih desetletjih. Pomembno vlogo je imela povojna urbanizacija in zapuščanje podeželja, saj se zaradi stihijskega dedovanja pogosto ni upoštevala prednost moških dedičev. Postsocialistične reforme, vključno z denacionalizacijo, so dodatno povečale zastopanost žensk med lastniki gozdov. Poleg tega na podeželju med lastniki prevladujejo starejši, saj je načrtnih prenosov posesti na mlajšo generacijo še vedno malo. Med njimi pa, zaradi kompleksnega nabora dejavnikov, ki vplivajo na dolgoživost, prevladujejo ženske.

Kljub večjemu številu lastnic raziskava kaže, da njihov položaj ostaja zaznamovan z izzivi. Ženske imajo v lasti predvsem manjše in razdrobljene posesti, kar jim otežuje upravljanje in gospodarjenje. Poleg tega družbene norme, ki določajo fizično zahtevna in tehnično usmerjena opravila kot »moška dela«, dodatno omejujejo njihovo enakopravnost v gospodarjenju z gozdovi. Lastnice pogosto poročajo o skupnem odločanju z moškimi člani družine in večjem zanašanju na navodila revirnih gozdarjev.

Večina lastnic vidi gozd kot celovit vir, ki se ne bi smel deliti med dediče. Pri izbiri naslednikov ne dajejo prednosti spolu, temveč afiniteti do narave in dela z zemljo. Pogosto omenjajo vnuke kot potencialne upravljalce posesti, kar odraža zamik predaje posesti na čas po smrti lastnika, kar je značilno za slovensko družbo. To kaže na potrebo po politikah, ki spodbujajo zgodnejšo predajo posesti.

Izjave intervjuvank kažejo, da jim gozd predstavlja predvsem vir zaslužka, pomembne (vendar podrejene) pa so tudi druge funkcije. V gozdu vidijo naravne in družbene vrednosti, kar vpliva na njihove odločitve o gospodarjenju. Raziskava ugotavlja, da ker upravljajo in gospodarijo skupaj z moškimi (ne glede na to, ali so lastnice ali so-lastnice), na odločitve v povezavi z deli v gozdu prednostno ne vpliva ekološki, pač pa ekonomski motiv. To je ugotovitev, ki je v nasprotju z dognanji dosedanjih študij na tem področju. Tudi pri projektu FLIARA (Female-Led Innovation in Agriculture and Rural Areas, slovensko: Inovativnost žensk v kmetijstvu in na podeželju), ki ga je financirala Evropska unija, so ugotovili, da so ženske redkeje zastopane pri (»težjih«) tehnoloških in prav tako političnih inovacijah, pogostejše pa pri družbenih inovacijah. Projekt vodi B. Lampič z Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Delo v gozdarstvu postaja vse bolj tudi ženski poklic, kar se med drugim kaže v vse večjem deležu žensk med revirnimi gozdarji. Delovno mesto zahteva tudi potrpežljivo komunikacijo z ljudmi, v čemer so pogosto ženske uspešnejše. Kot sledi iz predhodno opisanih izkušenj, je vstopanje žensk v poklic, ki je bil tradicionalno v domeni moških, tudi posledica vse večjega pomanjkanja delovne sile, ženske pa vse bolj zanimajo poklici, povezani z aplikativno okoljsko znanostjo.

Kljub temu tradicionalni pogledi na vloge spolov v družbi še naprej vplivajo na manjše vključevanje žensk v delo, povezano z gozdom. V tem sektorju še vedno prevladujejo moški, še posebej na področju sečnje, trženja, prodajnih kanalov in uporabe lesne biomase. Povezovanje gozdarstva s fizično zahtevnim in »moškim« delom lahko odvrača mlade ženske od vstopa na to področje – tudi kadar jih močno zanimata narava in okoljska trajnost. Zato so potrebne spremembe v institucionalnih strukturah, na katere bi se lastnice gozda lahko obrnile po nasvet ali oporo. Malo je formalnih mentorskih ali drugih programov, ki bi bili namenjeni izključno ženskam. Tudi izobraževanje in usposabljanje bi morala biti bolj prirojena ženskim lastnicam.

Zahvala

Prispevek je nastal ob finančni podpori programske skupine P5-0181 z nazivom Sociološki vidiki trajnostnega družbenoprostorskega in kadrovskega razvoja Slovenije v Evropi, ki deluje na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in je sofinancirana s strani Javne agencije za znanstveno-raziskovalno in inovacijsko dejavnost.